Hrvati u daytonskoj BiH – stanje i budućnost

ZBORNIK RADOVA

Zbornik.indd 1 6. 11. 2025. 12:12

Nakladnik:
Hrvatska Akademija za znanost i umjetnost
u Bosni i Hercegovini (HAZU BiH)
Matice hrvatske bb, 88000 Mostar

Za nakladnika:
Akademik Mladen Bevanda

Glavni i odgovorni urednik:
Akademik Dragan Čović

Izvršni urednik:
Akademik Mladen Bevanda

Tajnica:
Anita Crnogorac, dipl. iur.

Uredništvo:
akademik Dragan Čović, akademik Mladen Bevanda,
akademik Frano Ljubić, akademik Ante Mišković,
prof. dr. sc. Dražen Barbarić, prof. dr. sc. Ivica Šarac,
Anita Crnogorac, dipl. iur.

Recenzenti:
prof. dr. sc. Mladen Ančić,
doc. dr. sc. Ana-Mari Bošnjak

Lektor:
Ivan Sivrić, književnik, profesor

Prijevod sažetaka na engleski jezik:
doc. dr. Zoran Pervan

Fotografije:
HAZU BiH, HLI

Grafičko oblikovanje:
Shift Brand Design

Tisak:
SUTON – PRINT d.o.o., Široki Brijeg

Naklada:
1000 komada

ISBN 978-9926-400-36-1
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne
i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 66889734

HRVATSKA AKADEMIJA ZA NANOST I UMJETNOST
U BOSNI I HERCEGOVINI

Hrvati u daytonskoj BiH – stanje i budućnost

ZBORNIK RADOVA

Mostar, 2025.

Zbornik.indd 3 6. 11. 2025. 12:12

Sadržaj

Dragan Čović
PREDGOVOR 8
FOREWORD 10

Mato Arlović
O OVLASTIMA VISOKOG PREDSTAVNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI IZ ANEKSA 10. I NJIHOVOM ODNOSU PREMA DAYTONSKOM SPORAZUMU I NJEGOVOM ANEKSU 4. 15

Dražen Barbarić
DAYTON PROTIV DAYTONÁ: IZMEĐU NACIONALNIH VIZIJA POŽELJNOSTI I REALNOSTI PODIJELJENOGA DRUŠTVA 31

Mladen Bevanda
(NE)ISTINE O HRVATIMA U BOSNI I HERCEGOVINI 49

Dragan Čović – Darijana Filipović
TRIDESET GODINA NESAVRŠENOG DAYTONSKOG PUTOVANJA 61

Darko Juka
RATNI ZLOČINI NAD HRVATIMA U HERCEGOVINI 1991. – 1995. 77

Davor Kolenda
POSTDAYTONSKA UBOJSTVA, ZASTRAŠIVANJE I PROTJERIVANJE HRVATA U FEDERACIJI BiH I REPUBLICI SRPSKOJ 93

Ivo Lučić
OSNIVANJE I USTROJ HRVATSKOGA VIJEĆA OBRANE HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG-BOSNA (PRILOG) 103

Frano LJubić
RAZLOZI ZBOG KOJIH HRVATSKI NAROD U BIH NIJE JEDNAKOPRAVAN I MOGUĆNOSTI RJEŠAVANJA TOGA PROBLEMA 125

Šimun Musa – Marija Musa
OSVRT NA POVIJEST HRVATSKOGA JEZIKA, NOMINACIJA JEZIKĀ U BIH I POLOŽAJ HRVATSKOGA JEZIKA U JAVNOJ KOMUNIKACIJI NAKON DAYTONSKOGA SPORAZUMA 147

Zbornik.indd 4 6. 11. 2025. 12:12

Ante Nazor
HRVATSKA POLITIKA PREMA BOSNI I HERCEGOVINI TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA 161

Ivica Šarac
ZANEMARENI KONTEKST: RAZLOZI USPOSTAVE HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG-BOSNE 177

Vedran Škobić
USTAVNA I INSTITUCIONALNA NERAVNOPRAVNOST HRVATA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE 201

Vladimir Šoljić
OSVRT NA WASHINGTONSKI SPORAZUM I SPLITSKU DEKLARACIJU 211

Zoran Tomić – Jozo Pavković – Ilija Musa – Valentina Rupčić
MEDIJI U BOSNI I HERCEGOVINI OD DAYTONSKOG SPORAZUMA DO DANAS S POSEBNIM OSVRTOM NA POLOŽAJ HRVATSKIH MEDIJA U BIH 227

Ugo Vlaisavljević
POREDBENO ČITANJE USTAVA KAO RATNIH DOKUMENATA OTKUD ILUZIJA O „GRAĐANSKOJ BIH"? 245

Tomo Vukšić
DEMOGRAFSKA PRISUTNOST KATOLIKA I HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1991. DO 2024. GODINE 265

Božo Žepić
NOVI DRUŠTVENI UGOVOR TEMELJEN NA DAYTONSKOM SPORAZUMU I OPLEMENJEN ISKUSTVIMA NJEGOVA PROVOĐENJA – PUT ZA RJEŠENJE ENIGME BOSNE I HERCEGOVINE 293

Mladen Ančić
RECENZIJA 313

Ana-Mari Bošnjak
RECENZIJA 315

Zbornik.indd 5 6. 11. 2025. 12:12

Darko Juka
Vlada Hercegovačko-neretvanske županije

RATNI ZLOČINI NAD HRVATIMA U HERCEGOVINI 1991. – 1995.

Masovni ratni zločini počinjeni od strane pripadnika Jugoslavenske narodne armije, Vojske Republike Srpske i Armije Republike Bosne i Hercegovine nad hrvatskim civilima i razoružanim vojnicima u Hercegovini tijekom Domovinskoga rata

Sažetak

Hercegovina je, tijekom Domovinskoga rata, bila izložena dvjema surovima agresijama, prvotno srpsko-crnogorskomu pokušaju okupacije, a potom muslimanskoj izdaji i sveopćemu napadu na HVO i ukupan hrvatski živalj. Tijekom toga razdoblja, od druge polovice 1991. do druge polovice 1995. godine, nad hrvatskim pučanstvom Hercegovine počinjeni su brojni, neki posebno svirepi, masovni ratni zločini. Ovim radom nisu obuhvaćeni pojedinačni zločini niti stradanja odnosno ubojstva zatočenika ratnih logora, kao niti pogibije vojnika u oružanim sukobima, nego je načinjen kronološki presjek masovnih ratnih zločina nad hrvatskim civilnim pučanstvom i zarobljenim razoružanim pripadnicima HVO-a hrvatske nacionalnosti u Hercegovini. Rad je pokazao kako su, u masovnim zločinima, pripadnici srpsko-crnogorskih postrojbi ubili 92, a muslimanskih postrojbi 218 hrvatskih civila i razoružanih vojnika.

Ključne riječi: Domovinski rat; ratni zločini; masovni zločini; masovne grobnice; etničko čišćenje; genocid; zarobljenički logori; civili; zarobljenici; JNA; VRS; ARBiH; HVO; Herceg-Bosna; Hercegovina.

Zbornik.indd 77 6. 11. 2025. 12:13

Darko Juka
Government of the Herzegovina-Neretva Canton

WAR CRIMES AGAINST CROATS IN HERZEGOVINA 1991 – 1995

Mass war crimes committed by members of the Yugoslav People's Army, the Army of Republika Srpska and the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina against Croatian civilians and disarmed soldiers in Herzegovina during the Homeland War

Abstract

During the Homeland War, Herzegovina was exposed to two brutal aggressions, first the Serbian-Montenegrin attempted occupation, and then the Muslim betrayal and general attack on the Croatian Defence Council (HVO) and the entire Croatian population. During this period, from the second half of 1991 to the second half of 1995, numerous, some particularly cruel, mass war crimes were committed against the Croatian population of Herzegovina. This work does not cover individual crimes or the suffering or murders of prisoners of war camps, nor the deaths of soldiers in armed conflicts, but rather a chronological overview of mass war crimes against the Croatian civilian population and captured disarmed members of Croatian nationality of the HVO in Herzegovina. The paper showed that, in mass crimes, 92 Croatian civilians and disarmed soldiers were killed by Serbian-Montenegrin units, and 218 of them by Muslim units.

Keywords: Homeland war; war crimes; mass crimes; mass graves; ethnic cleansing; genocide; prison camps; civilians; prisoners; JNA; VRS; ARBiH; HVO; Herzeg-Bosnia; Herzegovina.

Zbornik.indd 78 6. 11. 2025. 12:13

Uvod

Hercegovina je tijekom Domovinskoga rata, u razdoblju od 1991. do 1995. godine, bila izložena snažnoj i, brojke će pokazati, surovoj srpsko-crnogorskoj, potom i muslimanskoj agresiji, u oba slučaja s ciljem njezina zaposjedanja i stvaranja etnički homogenoga srpskog odnosno muslimanskog političkog i životnog prostora.

U prvomu dijelu rata, u razdoblju druge polovice 1991. i cjelokupne 1992. godine, srpsko-crnogorske snage, točnije pripadnici Jugoslavenske narodne armije (JNA), pričuvnih vojnih i policijskih sastava te niza paravojnih postrojbi (četnici) iz Srbije i BiH, kasnije pripadnici Vojske Republike Srpske (VRS), počinili su zločine nad hrvatskim i muslimanskim življem u Hercegovini, ne razlikujući progone, zatočenja, zlostavljanja i ubijanja vojnika, zarobljenika i civila (žena, djece, staraca, bolesnika, ranjenika i vojno nesposobnih muškaraca).

Hrvati u BiH su, u obrani od srpsko-crnogorske agresije, ostvarili savezništvo s prvotno obrambeno potpuno neorganiziranim muslimanskim pučanstvom. U Hercegovini su Muslimani 1992. uglavnom pristupali u postrojbe Hrvatskoga vijeća obrane (HVO), djelomice u postrojbe Hrvatskih obrambenih snaga (HOS), a na hercegovačkomu sjeveru (Jablanica i Konjic) u postrojbe ARBiH te su ih Hrvati zapravo dominantno naoružavali i logistički opskrbljivali, dok je Republika Hrvatska (RH) organizirano prihvaćala ranjenike iz BiH (i Muslimane, civile i vojnike iz postrojbi i HVO-a i ARBiH) na operativne zahvate, liječenja i dugotrajne oporavke, a tijekom Domovinskoga rata pružila je višegodišnji smještaj, skrb i zaštitu za više od 600.000 izbjeglica iz BiH, od koji je bilo 425.000 Muslimana, sukladno službenim pokazateljima Ureda Vlade RH za prognanike i izbjeglice koje je, 18. ožujka 1994. godine, objavila Informativna katolička agencija.[1]

U drugomu dijelu rata, u razdoblju od 1993. do 1995. godine, kada je došlo do izdaje i sveobuhvatnih napadnih djelovanja ARBiH na HVO i sve većinski hrvatske prostore u BiH, s ciljem namirenja od Srba izgubljenoga ozemlja na štetu brojčano slabijih Hrvata, Hercegovinu su obilježili posebno surovi ratni zločini i druga kršenja međunarodnih konvencija, odredbi o načinu ratovanja i odnosa prema civilima i ratnim zarobljenicima, koje su počinili muslimanski vojnici, točnije domaći i strani (vjerski ratnici iz islamskih zemalja[2]) pripadnici ARBiH nad hrvatskim življem. Došlo je do protjerivanja na desetke tisuća Hrvata, masovnih uništenja stambenih, vjerskih i javnih zdanja i kulturno-spomeničke baštine, a političko-vojne strukture RBiH i ARBiH ustrojile su na desetke ratnih logora u kojima su organizirano i sustavno utamničivali i surovo zlostavljali (i ubijali) zarobljene hrvatske civile i pripadnike HVO-a.

1 Usp. https://ika.hkm.hr/novosti/izvjestaj-o-broju-izbjeglica-i-prognanika-u-hrvatskoj/ (29.8.2025.)

2 Usp. MARIJAN, Davor, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., str. 440.

Zbornik.indd 79 6. 11. 2025. 12:13

S obzirom na ograničeni prostor, u ovomu radu nije bilo moguće obrađivati pojedinačne zločine (pojedinačna ubojstva jedne do dvaju osoba) počinjene nad hrvatskim civilima i zarobljenim vojnicima HVO-a niti ubijanja Hrvata zatočenih u srpskim i muslimanskim ratnim logorima u hercegovačkim gradovima i općinama, što svakako treba biti zasebnom istraživačkom temom. Rad, također, ne obrađuje pogibije vojnika u borbama, nego se bazira na masovne zločine nad razoružanim (zarobljenim) pripadnicima HVO-a hrvatske nacionalnosti i hrvatskim civilima (nevojnim osobama) u Hercegovini, bilo da su ubijeni ručnim vatrenim / hladnim oružjem ili granatiranjem odnosno zrakoplovnim raketiranjem stambenih zdanja i drugih civilima naseljenih prostora izvan borbama obuhvaćenih vojnih položaja.

Pošto ne postoji pravno utvrđena odrednica o tomu što se ima smatrati masovnom grobnicom odnosno masovnim zločinom, a premda Rezolucija A/75/384 Opće skupštine Ujedinjenih naroda (UN) iz 2020.[3] masovnom grobnicom poima mjesto ukopa koje sadrži ostatke dvaju ili više žrtava izvansudskih, prijekih ili proizvoljnih pogubljenja, ovaj se rad poziva na globalno najšire prihvaćenu odrednicu o masovnim grobnicama koju Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje utvrđuje na sljedeći način: „Mjesto pokopa najmanje triju žrtava smaknuća koje nisu umrle u bitci ili oružanome sukobu, nego uslijed samovoljnoga, izvansudskoga smaknuća ili smaknuća bez suđenja".[4]

Uzimajući u obzir, uvjetno kazano, nevelik prostor Hercegovine u kojemu su se vodile izravne borbe zaraćenih strana (s juga prema sjeveru: Ravno, neumsko zaleđe, Stolac, Čapljina, istočni rubovi čitlučke općine, Mostar, Jablanica, Konjic, Prozor-Rama), broj zabilježenih masovnih zločina, masovnih grobnica i organiziranih ratnih logora iznimno je velik i svjedoči razinu surovosti, mržnje, beskrupuloznosti i bezumlja koji su pokretali i vodili njihove počinitelje.

Kronološki posloženi, masovni ratni zločini nad Hrvatima u Hercegovini dogodili su se:

Ubijeni od strane srpskih snaga:
- Ravno (15. listopada 1991.) – 5 žrtava;
- Ravno, Kijev Do (13. studenog 1991.) – 8 žrtava;
- Široki Brijeg (7. travnja 1992.) – 6 žrtava;
- Mostar, Sutina i Uborak (lipanj 1992.) – 114 žrtava (24-ero Hrvata);
- Stolac, Donji Brštanik (8. lipnja 1992.) – 4 žrtve;
- Stolac, Stjepan Krst (8. lipnja 1992.) – 6 žrtava;
- Mostar, Gnojnice (15. lipnja 1992.) – 9 žrtava;
- Nevesinje (20. lipnja 1992.) – 3 žrtve;
- Nevesinje (21. lipnja 1992.) – 3 žrtve;
- Stolac, Dabrica (22. lipnja 1992.) – 15 žrtava;
- Nevesinje (31. srpnja 1992.) – 5 žrtava;
- Prozor-Rama (29. rujna 1992.) – 4 žrtve.

Ukupno: 92 žrtve.

Ubijeni od strane muslimanskih snaga:
- Konjic, Vrci (23. ožujka 1993.) – 4 žrtve;
- Konjic, Orlište (25. ožujka 1993.) – 5 žrtava;

3 Usp. https://docs.un.org/en/a/75/384 (28.8.2025.)
4 http://struna.ihjj.hr/naziv/masovna-grobnica/46728/#naziv (28.8.2025.)

Zbornik.indd 80 6. 11. 2025. 12:13

- Konjic, Trusina (16. travnja 1993.) – 22 žrtve;
- Konjic, Vrci (22. travnja 1993.) – 3 žrtve;
- Konjic, Radešine (25. travnja 1993.) – 5 žrtava;
- Konjic, Mrkosovice (1. svibnja 1993.) – 3 žrtve;
- Mostar, Grabovica (10. svibnja 1993.) – 3 žrtve;
- Konjic, Orahovica (17. svibnja 1993.) – 3 žrtve;
- Prozor-Rama, Jurići (18. lipnja 1993.) – 4 žrtve;
- Mostar, Bijelo Polje (30. lipnja 1993.) – 8 žrtava;
- Konjic, Bokševica (6. srpnja 1993.) – 4 žrtve;
- Jablanica, Doljani i Stipića livada (28. srpnja 1993.) – 40 žrtava;
- Konjic, Donja Orahovica (30. kolovoza 1993.) – 4 žrtve;
- Mostar (3. rujna 1993.) – 3 žrtve;
- Mostar, Grabovica (8. rujna 1993.) – 32 žrtve;
- Čapljina, Stanojevići (12. rujna 1993.) – 11 žrtava;
- Prozor-Rama, Uzdol (14. rujna 1993.) – 41 žrtva;
- Prozor-Rama, Hudutsko (16. rujna 1993.) – 16 žrtava;
- Mostar, Rodoč (20. rujna 1993.) – 4 žrtve;
- Konjic, Klis (23. siječnja 1994.) – 3 žrtve.

Ukupno: 218 žrtava.[5]

Žrtve srpsko-crnogorske agresije

U rano jutro 1. listopada 1991. godine JNA je napala Ravno, a u poslijepodnevnim satima toga dana uslijedio je i napad na Čepikuće, gdje su okupatorske postrojbe pretrpjele poraz od hrvatskih braniteljskih snaga. Uslijedila je odmazda prema žiteljima Ravnoga i okolnih mjesta koja su ostala pod okupacijom sljedećih osam mjeseci. U Ravnomu su srpsko-crnogorske snage, tijekom okupacije, ubile ukupno 24 žitelja, od čega samo u jednomu danu, 15. listopada 1991. godine, pet civila[6]. Posebno se surovim ističe pokolj u zaseoku Kijev Do od 13. studenog 1991. godine, u kojemu su ubili osam osoba, u rasponu od 60 do 85 godina starosti, od koji su njih sedam bile žene.[7]

Dana 6. listopada 1991. godine, predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović osobno se oglasio u programu TV-a Sarajevo, poručivši: „(...) Ja ovim proglašavam neutralnost Bosne i Hercegovine u ovom ratu (...) Zapamtite, ovo nije naš rat. (...)"[8]. K tomu, ukazom Predsjedništva Republike BiH, tek je 20. lipnja 1992. službeno Sarajevo proglasilo neposredno ratno stanje, nakon gotovo punih devet mjeseci otvorenoga rata unutar granica BiH.

Zrakoplovi JNA u više su navrata, osobito u početnim mjesecima agresije, raketirali hrvatske prostore u Hercegovini, a posebno je smrtonosan bio napad na više urbanih središta s isključivim ili većinskim hrvatskim življem, izveden 7. travnja 1992. godine, dan nakon

5 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991. - 1995. – Pregled političkih i vojnih događaja u Hrvatskoj i BiH s posebnim osvrtom na muslimansko-hrvatski sukob u BiH te popis ubijenih civila Hrvata u BiH i zarobljenih pripadnika HVO-a, kao prilog istraživanju zločina srpskih i muslimanskih snaga nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine (2. izdanje)*, Zagreb-Mostar, 2020., str. 430.–534.

6 Usp. isto, str. 456.–457.

7 Usp. isto, str. 457.

8 Alija Izetbegović, TV Sarajevo, 6. listopada 1991.

Zbornik.indd 81 6. 11. 2025. 12:13

njemačkoga priznanja neovisnosti BiH nakon kojega su uslijedila brojna međunarodna priznavanja. Tada su zrakoplovne rakete JNA u Širokomu Brijegu ubile maloljetnoga Josipa Hrkaća (1978.) i pet vojnika HVO-a[9] u njihovim domovima, duboko u zaleđu, izvan borbenih položaja.

Nadovezujući se na uspješan tijek operacije Hrvatske vojske (HV) *Čagalj* kojom su oslobođeni prostori Čapljine, Metkovića i djelomice Stoca s ciljem proširenja operativne dubine i osiguravanja lijevoga boka za provedbu operacije *Tigar* odnosno deblokiranje cjelokupnoga juga RH, Dubrovnika i dubrovačkoga zaleđa, HVO u lipnju 1992. godine, potpomognut snagama HV-a, HOS-a i Odjela unutarnjih poslova Herceg-Bosne, pokreće operaciju kojom su okupatorske snage munjevito potisnute iz Mostara i s njegovih uzvisina te cjelokupne doline Neretve, duboko prema istočnim prostorima Hercegovine. Taj je prodorni hrvatski vojno-redarstveni pothvat, inače prva pobjednička napadna operacija protiv srpsko-crnogorskih snaga u BiH uopće, danas poznat pod imenom *Lipanjske zore* i značio je bitnu prekretnicu ukupnoga tijeka rata u Hercegovini.

Nakon završetka operacije oslobađanjem Merdžan glave na podveleškoj zaravni, strateške kote u podnožju planine Velež, krajem lipnja 1992. godine Policiji Odjela-a HB u Mostaru prijavljeno je postojanje masovne grobnice na prostoru naselja Sutina, u blizini neretvanske obale, sjeverno od gradskoga središta. Krajem kolovoza iste godine, prijavljeni su ljudski ekstremiteti koji su virili iz nanosa zemlje na gradskomu odlagalištu otpada, na prostoru Uborak, u Bijelomu Polju. Riječ je o prvim masovnim grobnicama uopće otkrivenim u BiH. Iz one na Sutini iskopano je 26 posmrtnih ostataka, a iz one na Uborku njih 88, što je ukupno 114 ubijenih, od čega ih je 19 identificirano kao civili hrvatske nacionalnosti, a petoro kao zarobljeni pripadnici HVO-a hrvatske nacionalnosti.[10] Pobili su ih i u skupne grobnice zatrpali pripadnici srpsko-crnogorskih regularnih i paravojnih postrojbi koje su dotad pod okupacijom držale istočnu obalu Mostara i gotovo sva okolna gradska uzvišenja.

Srpsko-crnogorske su snage u lipnju 1992. počinile više masovnih pogubljenja hrvatskih civila i razoružanih zarobljenika na području stolačke općine. U selu Brštanik 8. su lipnja ubile tri civila i jednoga zarobljenog pripadnika HVO-a,[11] dok su istoga dana na Stjepan Krstu, također područje Stoca, pogubile šest civila hrvatske nacionalnosti[12]. U stolačkomu selu Dabrica, 22. lipnja 1992. ubile su 15 civila[13], gotovo sve starije životne dobi, među njima i starca i staricu s 90 godina života.

Dva dana prije toga, 20. lipnja, u većinskoj srpskoj općini Nevesinje, ubijena su tri hrvatska civila, 21. lipnja još tri, a 31. srpnja njih petoro[14]. Fra Oto Bilić, tadanji nevesinjski župnik, dostavio je 10. listopada 1992. godine Provincijalatu hercegovačkih franjevaca i Biskupskomu ordinarijatu u Mostaru *Izvješće o župi Nevesinje za vrijeme rata 1992.*[15], u kojemu iznosi potresna svjedočanstva svojih župljana o stalnim zlostavljanjima, progonima i ubijanjima te opisuje okolnosti i načine smaknuća dijela ubijenih. Posebno su potresni navodi o petoro zaklanih u mjestu Sopilja.[16]

9 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 477.
10 Usp. isto, str. 431.
11 Usp. isto, str. 476.
12 Usp. isto.
13 Usp. isto.
14 Usp. isto, str. 434.
15 ŠARAC, Anton – LUBURIĆ, don Ante, *Katolička crkva u Nevesinju i Gornjoj Hercegovini*, Župa UBDM Nevesinje, Nevesinje, 2017., str. 377.
16 Usp. isto., str. 382.

Zbornik.indd 82 6. 11. 2025. 12:13

Dana 29. rujna 1992. godine, u Prozor-Rami srpske su snage iznenada granatirale naseljeno područje i u obiteljskoj kući Beljo ubili majku s njezino dvoje petogodišnjih blizanaca Anom (1987.) i Matom (1987.), a od iste je granate poginuo i jedan pripadnik HVO-a.[17]

Žrtve muslimanske agresije

Masovni zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima Hercegovine otpočinju 23. ožujka 1993. u konjičkomu selu Vrci, ubojstvom jedne žene i trojice zarobljenih pripadnika HVO-a.[18] Dva dana poslije, 25. ožujka, na katolički blagdan Blagovijesti, u tamošnjemu selu Orlište ubili su dva muškarca i dvije žene, sve starije životne dobi, od kojih je jedna bila nepokretna, dok je jedan također stariji muškarac teško ranjen i od posljedica toga ranjavanja preminuo 5. travnja iste godine.[19]

Sjeverni prostor Hercegovine, Konjic i Jablanica osobito, doživjeli su posebno okrutne ratne zločine pripadnika ARBiH nad hrvatskim življem. Dr. sc. Ivica Glibušić u svojemu radu imena *Teški zločini s elementima genocida – Stradanje Hrvata 1993. na prostoru općine Konjic*, između ostaloga, piše:

Tijekom ratnih operacija na području općine Konjic osnovano je 18 velikih i više manjih logora za Hrvate. Kroz te logore prošlo je oko 2200 civila i vojnika. ABiH na osvojenim područjima uništavala je crkve, kapele i groblja, protjerala svećenike i časne sestre. Većina sela naseljenih Hrvatima opljačkana je i spaljena. Kolika je razina stradanja Hrvata na prostoru općine Konjic najbolje svjedoče popisi stanovništva. Prema popisu stanovništva 1991. u Konjicu je živjelo 11.546 Hrvata (26,3%), a prema popisu župnika na kraju 2022. na prostoru cijele Općine Konjic Hrvata katolika živjelo je samo 676 ili 2,6% ukupnoga stanovništva.[20]

Navedeni pokazatelji zorno svjedoče o tomu kako se radi o jednomu od najtežih primjera ratnoga zločina etničkoga čišćenja u BiH, u konkretnomu slučaju počinjenoga nad Hrvatima Konjica od strane muslimanskih vojnih snaga!

Nedvojbeno, najveći pokolj nad Hrvatima Konjica zbio se 16. travnja 1993. godine u selu Trusina koje se našlo u potpunomu okruženju i pod napadom ARBiH. Malobrojni pripadnici HVO-a predali su se nakon što su im neprijatelji zajamčili sigurnost, i njima i civilnim žiteljima sela, da bi ih, zarobljene, odmah potom strijeljali, a poslije njih i civile. Toga su dana ubili 14 hrvatskih civila i 8 razoružanih vojnika HVO-a.[21]

Ponovno u Vrcima, pripadnici ARBiH 22. travnja 1993. ubijaju troje starijih hrvatskih civila,[22] a 25. travnja u selu Radešine, općina Konjic, petoro civila i zarobljenih pripadnika HVO-a koji su im se predali na nagovor pripadnika UNPROFOR-a.[23] Uslijedilo je, 1. svibnja, ubojstvo još troje civila u konjičkomu selu Mrkosovice.[24]

17 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 456.
18 Usp. isto, str. 516.
19 Usp. isto.
20 Skupina autora, *Muslimansko (bošnjački)-hrvatski rat s posebnim osvrtom na oružane sukobe i stradanja Hrvata u središnjoj Bosni – Zbornik radova*, Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskoga rata u BiH i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata, Mostar – Zagreb, 2024., str. 265.
21 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 517–518.
22 Usp. isto, str. 519.
23 Usp. isto.
24 Usp. isto.

Zbornik.indd 83 6. 11. 2025. 12:13

Na sjevernomu prostoru mostarske općine, u hrvatskomu selu Grabovica, smještenomu na samoj obali rijeke Neretve, ARBiH zarobila je i 10. svibnja 1993. ubila trojicu razoružanih pripadnika HVO-a.[25] Grabovica do kraja rata ostaje pod okupacijom ARBiH, a u rujnu iste godine doživjet će zločin genocidnih razmjera.

U Konjicu, muslimanske snage 17. svibnja 1993. godine, „nakon poraza u selima Zabrđe i Zaslivlje, zarobljavaju, muče i ubijaju u Orahovici na vrlo okrutan način"[26] tri muškarca.[27]

U selu Jurići, općina Prozor-Rama, na katolički blagdan Srca Isusova, 18. lipnja 1993. godine, muslimanske su postrojbe upale u selo, spalile kuće i ubile jednoga zarobljenog pripadnika HVO-a i tri civila, od toga dvoje maloljetnika, Josipa (1976.) i Marinu Knežević (1979.).[28]

Rasplamsavanjem hrvatsko-muslimanskoga rata, u Mostaru 30. lipnja 1993. dolazi do izdaje većine pripadnika HVO-a muslimanske nacionalnosti koji su dezertirali i prešli u redove ARBiH, istoga dana na području Bijeloga Polja (s obuhvatom naselja Potoci i Vrapčići) ubivši osam hrvatskih civila i zarobljenih pripadnika HVO-a,[29] svojih dotadanjih suboraca.

Početkom srpnja 1993. otpočinje „egzodus konjičkih Hrvata preko planine Bokševice",[30] a na tomu su putu muslimanske snage 6. srpnja zarobile i pogubile četvero civila.[31]

„Dana 28. srpnja 1993. postrojbe ARBiH napale su selo Doljani u općini Jablanica i počinile zločin nad civilima Hrvatima i uglavnom zarobljenim vojnicima HVO-a (u Doljanima i na Stipića livadi), te opljačkali i uništili obiteljske kuće i objekte Hrvata, a ostatak civila i vojnika odveli u logor 'Muzej' u Jablanici, gdje su bili izloženi torturama i zlostavljanjima."[32] U Doljanima i na Stipića livadi toga je dana ubijeno 40 civila i uglavnom ratnih zarobljenika,[33] pripadnika HVO-a. Najveći se pokolj odvio upravo na Stipića livadi, gdje su pronađena 22 tijela osoba ubijenih iz neposredne blizine.[34]

Vojnici Armije BiH su vrlo organizirano se postavili pa kada se većina civila i domobrana povlačila prema Risovcu oni su iz zasjede otvorili vatru iz pješačkog naoružanja na bjegunce. Dio onih koji su preživjeli pucnjavu i bili zarobljeni, kasnije su zlostavljani, ubijani i masakrirani. Na Stipića livadama nije bilo borbe teškim naoružanjem, ali su tijela nekolicine unakažena djelovanjem eksplozivnih naprava. (...) Obdukcijom leševa 3. i 5. kolovoza 1993. u KBC Split utvrđeno je da su mnogi ubijeni na veoma okrutan način i masakrirani. Pripadnik HVO-a Željko Mikšić (1968.) izdvojio se iz skupine na Stipića livadama, pozvao ga je po imenu jedan vojnik Armije BiH, što znači da ga je već poznavao. Kasnije je pronađen svezanih ruku, kastriran, a trbuh mu je isparan u obliku slova 'U'. Nedjeljku Soldi (1933.) su bile izvađene oči. Marinko Božić (1960.) Kazimirov je živ miniran. I Marinku Zeleniki (1959.) Ivankovu su iskopali oči, Milenko Gagro (1954.) Perin je skalpiran, on je pronađen oderane kože s glave, Ljubomiru Božiću (1966.) Kažimirovu su otrgnuli ruku, a starica Anica Ripić (1934.) Ivanova bila je ranjena u pucnjavi ali je na njenom lešu bilo jasnih tragova zlostavljanja. Stomak Zvone Pinjušića je bio raznesen, što je znak da je ubijen eksplozivnom napravom. Mladi Davor Marić (1974.) Perin bio je djelimice spaljen, što se vidi na jednom

25 Isto, str. 526.
26 Isto, str. 520.
27 Usp. isto.
28 Usp. isto, str. 532.
29 Usp. isto, str. 524.
30 Isto, str. 520.
31 Usp. isto.
32 Isto, str. 507.
33 Usp. isto, str. 507. – 509.
34 Usp. MLIVONČIĆ, Ivica, *Zločin s pečatom – Genocid i ratni zločini bošnjačko-muslimanskih snaga nad Hrvatima BiH 1992.-1994. godine – Drugo prošireno i popravljeno izdanje*, Osobna naklada, Mostar, 2001., str. 52.

Zbornik.indd 84 6. 11. 2025. 12:13

dijelu prsnog koša. Marko Miljko je poginuo od nagazne mine pri bijegu. Pri sanaciji terena na Stipića livadama utvrđeno je da su mnoga tijela minirana ručnim bombama s ciljem da oni koji ih budu pokušali spasiti ili pokapati stradaju od njihove eksplozije. Nekolicina tijela na tom lokalitetu bila je nabacana jedna na druge.[35]

Zbog loših uvjeta u logoru u Jablanici i liječenja u bolnici u Jablanici od posljedica ranjavanja u Doljanima umrli su ili su ubijeni, ili su ubijeni u Jablanici neovisno o događajima u Doljanima[36], još šestoro civila i pripadnika HVO-a.[37]

Prethodno je pojašnjeno kako ovaj rad ne obuhvaća stradavanja u ratnim logorima te je brojka ubijenih i onih koji su podlegli mučenjima, premlaćivanjima, izvođenjima na prisilni rad, korištenju u tzv. živom zidu na prvoj crti bojišnice, kao i podvrgavanju lošoj zdravstvenoj skrbi i prisilnomu vađenju krvi, značajno veća. No, i u ratnim su logorima, osim brojnih pojedinačnih, zabilježeni masovni zločini pa su, primjerice, u zloglasnomu logoru ARBiH u IV. Osnovnoj školi u Mostaru samo 18. rujna 1993. ubijena četiri logoraša, zarobljena pripadnika HVO-a. Posebno okrutan primjer masovnih zločina iz srpskih logora na prostoru Hercegovine vezan je, pak, za Bileću i tamošnji logor u Školi pričuvnih časnika (*Škola rezervnih oficira*), u kojoj je, u noći 27. travnja 1992. godine, nasmrt pretučeno 13 logoraša čija su tijela, u plastičnim vrećama otežanim kamenjem, potom helikopterom prevezena i izbačena u Jadransko more, u okolici Dubrovnika[38].

Pretposljednjega dana mjeseca kolovoza 1993. godine, muslimanski vojnici u Donjoj Orahovici, općina Konjic, ubijaju tri hrvatska civila i jednoga zarobljenog pripadnika HVO-a.[39]

Slično kao i kod neočekivanoga srpskog granatiranja u Prozor-Rami od 29. rujna 1992. godine, na mostarska su naselja Đikovina i Panjevina, dana 3. rujna 1993. godine, pale granate ispaljene s položaja ARBiH. Tu, u naseljenomu prostoru, u dubini izvan prve crte bojišnice, ubile su jednoga starijeg civila te jednu pripadnicu i jednoga pripadnika HVO-a.[40]

Ranije spomenuta Grabovica, hrvatsko naselje na sjevernomu području mostarske općine, na okupiranomu prostoru pod nadzorom ARBiH, 8. je rujna 1993. godine proživjela svoj istinski pakao, s 32 okrutno ubijena seljana u jednoj noći.[41] Naime, u pripremi provedbe operacije *Neretva '93.* kojom je muslimanski vojno-politički vrh kanio ovladati cjelokupnom dolinom Neretve i osigurati si izlaz na Jadransko more, više stotina sarajevskih pripadnika ARBiH smješteno je u hrvatske kuće u Grabovici, zajedno sa žiteljima sela, gdje su u noći katoličkoga blagdana Male Gospe, 8. na 9. rujna, ničim izazvani izvršili pokolj svih seljana, osim dvaju maloljetne braće, Gorana i Zorana Zadre koji su, prije bijega, svjedočili pogubljenju njihovih roditelja, sestre, bake i djeda.[42] Njihova četverogodišnja sestra Mladenka (1989.) najmlađom je žrtvom toga zločina koji nosi ozbiljna obilježja genocida. Naime, sukladno Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, usvojenoj 9. prosinca 1948. godine Rezolucijom 260 (III) A Opće skupštine UN-a, genocid su djela počinjena s nakanom djelomičnoga ili potpunoga uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine.[43]

35 Isto, str. 52.
36 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 509.
37 Usp. isto.
38 Skupina autora, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, Hrvatska udruga logoraša Domovinskog rata u BiH, Busovača, 2017., str. 25.
39 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 521.
40 Usp. isto, str. 527.
41 Usp. isto.
42 Usp. MLIVONČIĆ, Ivica, *Zločin s pečatom (...)*, str. 38.
43 Usp. http://www.preventgenocide.org/law/convention/text.htm (29.8.2025.)

Zbornik.indd 85 6. 11. 2025. 12:13

Dugogodišnji hrvatski istraživač muslimanskih ratnih zločina nad Hrvatima u BiH Ivica Mlivončić u svojoj knjizi *Zločin s pečatom* opisuje razinu neljudskosti u mučenju i načinu ubijanja Grabovčana: „Neka umorstva zrače sotonizmom jer se drugačije ne mogu razumjeti mučenja, odsjecanja glava, nabijanje na kolac, razapinjanja na križ"[44]. On dalje popisuje spaljivanje žrtava, vađenje i pečenje srca, silovanja žena.[45]

Upečatljivo, umirovljeni je brigadir ARBiH Vehbija Karić, u srpnju 2013. godine, dakle 20 godina poslije, u razgovoru s urednikom Face TV Senadom Hadžifejzovićem, osvrćući se na zločin u Grabovici, izjavio:

Nije nam trebala ni ta, niti Kazani, ni, ni, ni Uzdol, jer to su samo tri-četiri epizode u ovom ratu, niti oni franjevci u Fojnici, kao zločin – ubiti dva nedužna čovjeka koji su radili svoj posao, ni po čemu nisu izazivali niti su bili neprijatelji – kažem nekoliko tih epizoda zločinačkih su samo ukaljali ime Armije Bosne i Hercegovine i naš narod u tako svijetloj i moralnoj borbi za opstanak na drugoj strani koju smo imali. I nije nam to trebalo, politika je tome pogodovala strahovito, zataškavajući. (...) Puštanjem, puštanjem, puštanjem, doveli su nas u ovu situaciju gdje nas danas nikakav deterdžent za ovih nekoliko zločina ne može oprati![46]

Dr. sc. Zilha Mastalić Košuta, viša znanstvena suradnica pri Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava sarajevskoga sveučilišta, u svojemu tekstu *Zločini nad hrvatskim stanovništvom u selima Grabovica, Uzdol i Trusina 1993. godine*, objavljenomu 9. rujna 2023. godine, utvrđuje kako je, nakon što se Grabovica našla pod nadzorom ARBiH, u selu ostao dio hrvatskoga pučanstva i kako su, tijekom pripreme za operaciju *Neretva 93.*, tamo smještene postrojbe 9. motorizirane brigade 1. korpusa ARBiH iz Sarajeva:[47] „Budući da za pripadnike postrojbi koji su pristizali nije bilo drugih mogućnosti smještaja, smješteni su u kućama grabovičkih Hrvata. Njihov boravak ostao je zapamćen po izvršenom ratnom zločinu nad civilima hrvatske nacionalnosti, koji nisu predstavljali vojnu prijetnju"[48].

Na jugu Hercegovine, u selu Stanojevići, općina Čapljina, 12. rujna 1993. godine, pripadnici ARBiH, zajedno s dezerterima iz HVO-a muslimanske nacionalnosti, zarobili su 11 pripadnika HVO-a, šestoricu odmah strijeljali, dok su tijela preostalih petorice pronađena 27. rujna u mjestu Opličići, također na čapljinskomu području.

Uslijedio je još jedan iznimno surov i masovan zločin, neočekivani ranojutarnji upad u selo Uzdol, u općini Prozor-Rama, u kojemu su muslimanske snage toga jutra, 14. rujna 1993. godine, ubile 29 civila hrvatske nacionalnosti i 12 pripadnika HVO-a od kojih je dio usmrćen u vatrenomu okršaju, a dio zarobljen pa tek potom pogubljen.[49] Zapisnik o obdukciji urađenoj 17. rujna 1993. u KBC-u Split na tijelima žrtava neumoljivo svjedoči o iznimnoj okrutnosti počinjenoga zločina, osobito nad djecom i starcima[50].

Ivica Mlivončić navodi kako su starci i djeca usmrćivani hicima u glavu, potom izrezivani noževima, kako su djevojčici pucali u prsa u krevetu, u leđa dječaku u donjemu rublju dok je bježao prašnjavom ulicom, kako je bilo trupala s ozljedama na glavi nanesenima sjekirom...[51] Najmlađim žrtvama pokolja bili su brat i sestra Stjepan (1983.) i Marija Zelić

44 MLIVONČIĆ, Ivica, *Zločin s pečatom (...)*, str. 39.
45 Usp. isto.
46 Vehbija Karić, Centralni dnevnik (CD) Face TV, srpanj 2013.
47 Usp. https://iziz.unsa.ba/bs/vijest.php?akt_id=468 (29.8.2025.)
48 Isto.
49 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 533.
50 Zapisnik 17. IX 1993. god. sastavljen u Prosekturi Kliničkog bolničkog centra Split, prilikom vanjskog pregleda mrtvog tijela pok. Zelić Stjepana, sina Joze, koji je smrtno stradao dana 14. IX 1993. godine u Uzdolu – BiH;
51 MLIVONČIĆ, Ivica, *Zločin s pečatom (...)*, str. 77–78.

Zbornik.indd 86 6. 11. 2025. 12:13

(1980.) te Jadranka Zelenika (1981.)[52]. Među ubijenima je bila i nepokretna žena masakrirana u krevetu za koji je bila vezana devet godina.[53]

Mastalić Košuta zaključuje: „Dio stanovnika je ubijen u kućama, a dio njih se pokušao spasiti bijegom iz svojih domova. (...) Gnusni zločini u selima Grabovica, Uzdol i Trusina su zločini protiv civilnog stanovništva"[54].

Dva dana poslije, 16. rujna 1993. godine, također u Prozor-Rami, u donjeramskomu selu Hudutsko, pripadnici ARBiH zarobili su i potom pogubili 16 pripadnika brigade HVO-a *Hrvoje Vukčić Hrvatinić* iz Jajca, raspoređenih za djelovanje na području odgovornosti brigade HVO-a Rama.[55]

Južnije, u Mostaru, u iznenadnomu napadu ARBiH na naselje Rodoč, zaseok Stotine, pri pokušaju zaposjedanja brda Hum, 20. rujna 1993. godine ubili su troje starijih civila i jednoga psihičkog bolesnika.[56]

Posljednji masovni zločin nad Hrvatima u Hercegovini protegao se na 1994. godinu, kada su, 23. siječnja, u Klisu, općina Konjic, u minskomu polju smrtno stradale malodobne sestre Florijana (1978.) i Sanja Knežević (1985.) te odrasla osoba, svi prisilno zadržani u Klisu od strane ARBiH.[57]

Zaključak

Izuzimajući, dakle, pojedinačna ubojstva i pogibije civila i razoružanih vojnika, stradanja vojnika u borbama te smrti u ratnim logorima, srpsko-crnogorske snage u Hercegovini u masovnim su smaknućima ubile 92 hrvatska civila i razoružana zarobljenika. Muslimanske su, pak, snage odgovorne za smrt 218 hrvatskih civila i razoružanih vojnika u masovnim pogubljenjima na istomu prostoru.

Uključivanjem, pak, podataka o pojedinačnim usmrćivanjima jedne do dvaju osoba izvan borbenih sukoba, dolazimo do brojke od 508 ubijenih hrvatskih civila i razoružanih zarobljenih pripadnika HVO-a hrvatske nacionalnosti tijekom Domovinskoga rata u Hercegovini, od čega ih je od srpsko-crnogorskih snaga pogubljeno 169, a od muslimanskih njih 339.[58]

Rijetki su slučajevi sudskih postupaka protiv počinitelja pobrojanih zločina, još rjeđi osuđujući pravorijeci, dok niti jednim primjerom nije zabilježen kazneni progon nalogodavaca, makar opisano jasno ukazuje na sustavnost izvršenja navedenih ratnih zločina, među kojima su i prva masovna grobnica u BiH te nekoliko zločina s jasnim obilježjima etničkoga čišćenja i genocida.

Dok je značajkom srpske politike danas uglavnom ignoriranje suočavanja s odgovornošću za ratne zločine njihovih vojnih i paravojnih odreda iz 1990-ih, bošnjački je, pak, pristup sustavno iskrvljivanje i modificiranje povijesti te strateško lažiranje i reinterpretiranje dokumentiranih činjenica. Započeta još tijekom rata, dugogodišnja sustavna provedba pomno osmišljene *sterilizacije* ratnoga puta ARBiH, čijemu spomenu kod bošnjačkoga poli-

52 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 533.
53 MLIVONČIĆ, Ivica, *Zločin s pečatom (...)*, str. 78.
54 https://iziz.unsa.ba/bs/vijest.php?akt_id=468 (29.8.2025.)
55 Usp. MARIJAN, Davor – NAZOR, Ante – JELIĆ, Zlatan Mijo – KOLAKUŠIĆ, Petar (...), str. 534.
56 Usp. isto, str. 526.
57 Usp. isto, str. 521.
58 Usp. isto, str. 640.

Zbornik.indd 87 6. 11. 2025. 12:13

tičko-diplomatsko-akademskog vrha i vodećih bošnjačkih medija redovito prethodi pridjev *časna*, učvršćuje i razvija političko-sigurnosno-medijski stvoren narativ čistoće i nevinosti njenih postrojbi i pripadnika u ratnim zbivanjima tijekom 1990-ih.

Javnost se time, kako u BiH, tako i ona međunarodna (bošnjačka političko-akademska zajednica opisana krivotvorenja prošlosti, kao podlogu svojim poimanjima budućnosti ovih prostora, seriozno objavljuje i planski prevodi na strane jezike, desetljećima ih plasirajući u najutjecajnije globalne medije, ugledne međunarodne akademske krugove, najznačajnije svjetske knjižnice i druga dokumentacijska središta) dovodi u izravnu zabludu, prihvaćajući i razvijajući narativ Bošnjaka kao jedine ratne žrtve.

Istodobno, skrojena u bošnjačkim središtima odlučivanja i strateškoga planiranja, dijelom obimno potpomognuta i u stranim diplomatskim krugovima, zloćudna manipulacija koja je svoj snažan pečat dobila ispolitiziranim sudskim odlukama u Den Haagu,[59] Hrvatima iz BiH je, u globalnim razmjerima, od ratne žrtve i najmalobrojnijega naroda koji je prvi pružio otpor agresoru i time spriječio raspad i nestanak BiH, zaštitivši i tada neorganizirane Muslimane, uspjela nametnuti prijeku stigmu agresora i zločinaca. Time su, u poimanju i izravnim postupanjima čak i dijela stranih vlada, diplomata i međunarodnih organizacija, Hrvati postali vrijednima političkoga i nacionalnoga ako ne istrebljenja, onda svođenja na razinu brojčane nerelevantnosti i ciljanoga gubitka statusa političkoga naroda i konstitutivne nacionalne skupine sa svojim cjelokupnim kulturno-povijesnim identitetom.

Primjeri, načini počinjenja i značajke masovnih ratnih zločina, dokumentirano dokazivi i argumentirano pobrojani u ovomu radu, neumoljivo razotkrivaju lažne tvorbe i rasvjetljuju stvarnu narav i naslijeđe ARBiH s mnoštvom zlodjela i teških oblika ratnih zločina koje je ostavila iza sebe. Razotkrivaju time i narav političkih baštinika njezina naslijeđa, današnjih provoditelja strategije hrvatskoga nacionalno-političkog iščeznuća iz svoje povijesne domovine, ozemlja danas administrativno uokvirenim imenom BiH.

Literatura

- Anđelić, Ivan, *Klis – Neretvica – Župe Obri, Podhum/Žitače i Solakova Kula*, Zaklada za mudrost i plemenitost Sarajevo, Konjic, 2023.
- Galić, don Josip, *Transverzala zla – Svjedočanstva bjelopoljskih Hrvata*, Crkva na kamenu, Mostar, 2019.
- Hadžiosmanović, Ismet, *Bošnjačko-hrvatski politički obračun*, Osobna naklada, Mostar, 2004.
- Halilović, Sefer, *Lukava strategija*, Matica, Sarajevo, 1998.
- Marijan, Davor, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018.
- Marijan, Davor, Nazor, Ante, Jelić, Zlatan Mijo, Kolakušić, Petar, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991–1995: Pregled političkih i vojnih događaja u Hrvatskoj i BiH s posebnim osvrtom na muslimansko-hrvatski sukob u BiH te popis ubijenih civila Hrvata u BiH i zarobljenih pripadnika HVO-a, kao prilog istraživanju zločina srpskih i muslimanskih snaga nad Hrvatima u BiH od 1991. do 1995. godine*, 2. izdanje, Zagreb – Mostar, 2020.

59 Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju.

Zbornik.indd 88 6. 11. 2025. 12:13

- Mlivončić, Ivica, *Muslimanski logori za Hrvate u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini 1991.–1995. godine*, Naša ognjišta Tomislavgrad, Mostar, 2008.
- Mlivončić, Ivica, *Zločin s pečatom – Genocid i ratni zločini bošnjačko-muslimanskih snaga nad Hrvatima BiH 1992.–1994. godine*, Drugo prošireno i popravljeno izdanje, Osobna naklada, Mostar, 2001.
- Praljak, Slobodan, *Logori – zatvori – sabirni centri u kojima su neke postrojbe A BiH i druge strukture muslimanske vlasti držali zatočene Hrvate – Činjenice*, Oktavijan d.o.o., Zagreb, 2008.
- Praljak, Slobodan, *Zločini koje su počinili neki pripadnici A BiH (muslimanske postrojbe) nad Hrvatima u BiH 1991.–1995. – Činjenice*, Oktavijan d.o.o., Zagreb, 2006.
- Rotim, Karlo, *Obrana Herceg-Bosne*, Široki Brijeg, 1997.
- Rotim, Karlo, *Obrana Herceg-Bosne 2*, Široki Brijeg, 1998.
- Skupina autora, *Dossier – Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH od 1991. do 1995.*, Centar za istraživanje i dokumentaciju, Mostar, 1999.
- Skupina autora, *Muslimanski ratni zločini – Golgota Hrvata Konjica i Jablanice i nakon Domovinskog rata*, Općinski odbor prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata općine Konjic, Mostar, 2002.
- Skupina autora, *Muslimansko (bošnjački)-hrvatski rat s posebnim osvrtom na oružane sukobe i stradanja Hrvata u središnjoj Bosni – Zbornik radova*, Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskoga rata u BiH i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata, Mostar – Zagreb, 2024.
- Skupina autora, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, Hrvatska udruga logoraša Domovinskog rata u BiH, Busovača, 2017.
- Skupina autora, *Ratni zločini Alije Izetbegovića, dr. Safeta Ćibe and comp. nad Hrvatima sjeverne Hercegovine tijekom 1993.*, 3. prošireno izdanje, Općinski odbor prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata općine Konjic, Mostar.
- Šarac, Anton, Luburić, don Ante, *Katolička crkva u Nevesinju i Gornjoj Hercegovini*, Župa UBDM Nevesinje, Nevesinje, 2017.
- Vidić, don Mile, *Župa Jablanica*, Crkva na kamenu, Mostar, 2017.
- Zovko, don Radoslav, *Mostarski ratni dnevnik 1991–1996*, Crkva na kamenu, Mostar, 1999.

Dokumenti:

- Rezolucija A/75/384 Opće skupštine Ujedinjenih naroda, 2020.;
- Zapisnik 17. IX 1993. god. sastavljen u Prosekturi Kliničkog bolničkog centra Split.

Mrežne stranice:

- https://docs.un.org/;
- https://ika.hkm.hr/;
- https://iziz.unsa.ba/;
- http://struna.ihjj.hr/;
- http://www.preventgenocide.org/.

Zbornik.indd 89 6. 11. 2025. 12:13